

25.59x29.23	1/2	18	עמוד	השבוע - ישראל היום!	19/07/2019	69295791-8
מאגנט - הוצאת ספרי - 25910						

הקיסר האחרון של אתיופיה

מנהיג אכזר אך נדיב, לוחם בגזענות, מעריץ של ישראל שבגד בה בשעתה הקשה - ומי שאיבד את השלטון בגלל התכונות שסייעו לו להשיגו • היילה סלאסה, מהנודעים בשליטי אתיופיה ואייקון שנוי במחלוקת, נחשף בביוגרפיה חדשה • המחבר חגי ארליך מגולל בראיון את סיפורו הבלתי ייאמן, ומסביר מה הקשר בין מורשתו להפגנות העדה האתיופית

יריב פלג

חשתי שבאתיופיה אבקר את מכורתי שלי, אחי שוף את השורשים של מה שעשה אותי אפריקני. לפגוש את הקיסר עצמו היה בעיניי כמו לחיצת יד עם ההיסטוריה. את המילים הללו כתב נלסון מנדלה, אולי האייקון האפריקני הגדול מכולם, על פגישתו עם הקיסר המיתולוגי של אתיופיה היילה סלאסה. כשהיה נער, מתאר מנדלה בזיכרונותיו, שמע על מלחמתה של המדינה האפריקנית העצמאית היחידה נגד הברוטליות של הלבנים. כמו מנהיגים רבים אחרים באפריקה, במזרח התיכון ובעולם כולו, הוא גדל על דמותו של היילה סלאסה.

דמותו של הקיסר האתיופי, אחת המרתקות והמסיתוריות של המאה ה-20 ומי שכונה את עצמו "נגוסה נגסת" ("מלך מלכים") ו"אריה יהודה" ומשל כנראה יותר מכל שליט אחר בימינו, נחשפת כעת בביוגרפיה מקיפה שחיבר פרופ' חגי ארליך (הוצאת מאגנס). הביוגרפיה שופכת אור על האדם קטן הגוף שכולו עוצמה, שהיה שליט אכזר וגם נדיב, סגפן וגם ראוותן; פוליטיקאי קטנוני ומדינאי גדול, שנטל חלק בכמה מהצמתים החשובים בתולדות האנושות, ובהם המאבקים בפשיזם של מוסוליני ובגזענות, והפך לאייקון עולמי. "היילה סלאסה היה סמל גאה לשחורי עור ומנהיגה של אפריקה, אך גם מי שהותיר את ארצו בפיגור", אומר ארליך, "הוא בנה כוח בנכלולי חצר ביוזבטינית, אך מיי ליונים סגרו וסוגרים לו כבן האלוהים. הוא היה מהפכן צעיר וריאקציונר מזדקן, שביקש מקלט בירושלים אך בגד בישראל בשעתה הקשה. הוא שלט ללא מיצרים אך סופו בנדידות והשפלה, רצח וקבורת חמור".

ארליך, פרופ' להיסטוריה מאוניברסיטת תל אביב, הגיע לחקר אתיופיה באופן "מאוד לא רומנטי", כלשונו. "גמרתי מאסטר בהצטיינות באוניברסיטה העברית, ובאוניברסיטת תל אביב אמרו לי שאם אעבור ללימודי אתיופיה הם ימננו לי דוקטורט בלונדון. הם פתחו מגמת מזרח אפריקה ורצו לקדם אותה.

"סלאסה אף פעם לא הסכים שיהודי אתיופיה יעלו לארץ. תמיד הוא אמר, 'אם הם ייצאו, כולם ירצו לצאת'. בשנים ההן גם בישראל פחות לחצו עליו לאפשר עלייה. הקשר האסטרטגי איתו היה חשוב יותר"

"את הדוקטורט שלי כתבתי על ראס (ראש או רוכס: י"פ) אלולה. הוא היה הגיבור הלאומי האתיופי בסוף המאה ה-19, האיש שניצח למעשה את האימפריאליזם האירופי ואת האויבים המוסלמים באותה תקופה, קרי המצרים, הסודאנים והאיטלקים. למעשה, בסוף המאה ה-19 אתיופיה היתה המדינה האפריקנית היחידה שלא נכבשה. היא נכנסה עצמאית למאה ה-20 ואף הצליחה לשמור על עצמאותה, למעט חמש שנות כיבוש על ידי מוסוליני בין 1936 ל-1941. ביקרתי באתיופיה לראשונה ב-1970, וכמהלך העבודה על הדוקטורט גם חייתי שם חצי שנה. מאז ביקרתי שם עוד עשרות פעמים".

לפי ארליך, "מה שמייחד את אתיופיה לעומת מדינות אפריקה, אסיה והמזרח התיכון, הוא שהחוויה הבסיסית שלה בעת החדשה היא חוויה של ניצחון. אתיופיה ניצחה את האימפריאליזם המערבי. השלטון באתיופיה הוא לא דמוקרטיה, אבל זו גם לא שושלת, אף שלפי המסורת כל השליטים מגיעים לכאורה משושלת מלכת שבא ושלמה המלך. היילה סלאסה הוא כביכול הקיסר ה-225 מהשושלת, כלומר להיפגש איתו זה כמו להיפגש עם שלמה המלך, אבל זה כמו כן רק מיתוס. בפועל היו מאבקי כוחות אכזריים, כאלה שמה שרואים ב'משחקי הכס' למשל הוא משחק ילדים לעומתם".

בהשראת השילוש הקדוש

גיבורנו, היילה סלאסה, נולד ב-1892 בשם תפרי מקונן. תפרי פירושו "זה שמפחדים ממנו"; מקונן - על שם אביו, שהיה יד ימינו של הקיסר מנליק השני. אותו מנליק הקים את "האימפריה האתיופית" בגבולותיה היום, לאחר שניצח את האיטלקים בצפון וכבש את כל מה שמדרום לארץ אבכה. בינו לבין מנליק היתה גם קרבת דם, שכן אביו של מנליק היה סבאירבא של מקונן. "אביו של תפרי היה מאוד מוצלח כמינהלן, כדיפלומט, כשר חוץ וכמצביא", אומר ארליך, "הוא ביקר בין השאר בארץ ישראל, באיסטנבול ובאנגליה, וקנה חלק מ-22 המכנים האתיופיים בירושלים, למשל המבנה שבו שכנה במשך שנים רשות השידור ברחוב הלני המלכה. ב-1887 כבשו מנליק ומקונן את העיר הרה, שהיתה

בירת האסלאם הקדום בקרן אפריקה. מקונן קיבל את העיר ואת המחוז שסביבה, וביצע רפורמות שהפכו את האזור לבסיס כוח גדול. תפרי נולד בהרה, אבל אמו מתה כשהיה בן שנה ואת אביו בקושי ראה".

את תפרי הקטן גידלה אשתו של אחד הנאמנים לא-ביו, שבצירוף מקרים מופלא אולי נקראה היילה סלאסה. ילדותו עמדה בצל הערצה אדירה לאביו, שמת כשהיה בן 14 אך הוריש לו תארים כנסייתיים והפקיד אותו אצל מיסיונרים צרפתיים. "תפרי למד צרפתית והיה הראשון מבני דורו להכין שהאירופאים הם לא משהו לבזו לו, אלא שאפשר ללמוד מהם", מסביר ארליך, "לצד הערצתו לאביו, באיזשהו מקום הוא גם החליט שהוא לא יהיה מספר שתיים כמוהו, אלא רק מספר אחת".

ב-1916, כשהוא בן 24, ארגן תפרי קואליציה שהדיחה את נכדו של מנליק מכס הקיסרות. במקומו מונתה בתו של מנליק, אבל בפועל תפרי תפס את השלטון והכריח את זקני הדור להכריז עליו כיורש שלה.

"בשנים 1916-1930 תפרי הוא יורש העצר של הקיסרות והופך לראס תפרי, השם שבו מכנים אותו רבים בעולם", אומר ארליך, "ב-1924 הוא יוצא למסע במצרים, בירושלים ובאירופה, בעיקר בצרפת ובאנגליה. שום שליט אתיופי לפניו לא יצא מגבולות המדינה. כשהוא חוזר ומוכתר למלך, כותב ראס תפרי חוקה שעל פי הסעיף הראשון שלה הוא צאצאו של שלמה המלך, כוחו מקודש והקיסרות תעבור בירושה בביתו. בשנת 1930 הוא מוכתר לקיסר ומשנה את שמו להיילה סלאסה, שפירושו כוח השילוש, כלומר השילוש הנוצרי - האב, הבן ורוח הקודש".

מסעות הקיסר עם וינגייט

בשנת 1936 מתמודד הקיסר היילה סלאסה עם משבר גדול ראשון, כאשר מוסוליני כובש את אתיופיה, בין השאר באמצעות שימוש בגז. "במהלך הזה הבריטים למעשה הפקירו את היילה סלאסה, כי כוחותיהם היו מפורזים בכל העולם והם חששו מאוד ממלחמת עולם", אומר ארליך, "אזור הים התיכון היה בעדיפות שלישיית או רביעית אצלם, והצי האיטלקי היה חזק שם מהצי שלהם.

23.24x32.13	2/2	19	עמוד	ישראל היום! - השבוע	19/07/2019	69295808-7
מאגנט - הוצאת ספרי - 25910						

פרופ' חגי ארליק. "להיילה סלאסה היתה הילה של קדושה"

**"אחרי הכיבוש
בידי מוסוליני,
סלאסה ברח
מאתיופיה והפך
לקיסר גולה. הוא
בילה שבועיים
בירושלים, שם
הספיקו לרשום
אותו במרשם
האוכלוסין
תחת המקצוע
'מלך חבש'"**

ראה בעצמו צאצא של שלמה המלך ומלכת שבא. היילה סלאסה

גם לישראל. "ישראל היתה בעיניו, כמו בעיני כל האתיופים, משהו קדוש", אומר ארליק, "הרי הם עצמם ישראלים בשר ודם, צאצאי שלמה. היהודים, מנגד, הם הטיפשים האלה שלא ראו שישו הוא בן אלוהים. הם מנוולים. אז ישראל כן, אבל היהודים לא. בפועל, היה לו אמון מוחלט בישראלים. החל מ־1958 ישראל בהנהגת בן־גוריון רואה באתיופיה מאחו אסטרטגי, ומשקיעה בה בשנות ה־60 בפרויקטים עצומים של בנייה, חקלאות ועוד. אנשי צבא אתיופים התאמנו בישראל, ואנחנו שלחנו אנשים לאמן כוחות גם שם. היתה שם ממש מושבה ישראלית, בת 100 משפחות, עם בית ספר ישראלי של משרד החינוך. כולם ביקרו שם – גולדה, רבין, פרס, בר לב, מי לא? היילה סלאסה כמוכבד הבריח הבטחות, אבל הוא פחד על התדמית שלו באפריקה וגם מהערבים. לראייה, אחרי מלחמת יום הכיפורים הוא ניתק את היחסים עם ישראל. "למעשה, הוא שיחק איתנו משחק כפול. בדברים הכי עדינים והכי חשובים, למשל עצות מדיניות וביטחוניות, הוא סמך רק על הישראלים, אבל בפומבי הוא היה פחות ידידותי. ישראל היתה נעדרת ריינס שלו – הוא יצא איתה, אבל לא הלך איתה בדינגוף".

ומה לגבי יהודי אתיופיה?

"הוא אף פעם לא הסכים שהם יעלו לארץ. תמיד אמר, 'הם חלק מהנשמה שלנו, למה שייצאו? אם הם ייצאו, כולם ירצו לצאת'. אנכי בשנים ההן גם בישראל פחות לחצו עליו לתת ליהודים לעלות לארץ, הקשר האסטרטגי איתו היה חשוב יותר לממשלות ישראל". על רקע ימי המחאה של העדה האתיופית בישראל, אתה חושב שיש לדמותו של היילה סלאסה השפעה בנושא הזה? "בממד העמוק, בהקרבה של אתיופיה למוסוליני מצד הבריטים היה אלמנט גזעני רהר אסון, שהוכיח בדיעבד שהגזענות פוגעת בגזענים עצמם. בהקשר הישראלי, אם יש מילה שמייצגת את הרמות של היילה סלאסה זו גאוה. יש בתרבות האתיופית גרעין חזק של גאוה. וכשגזענות פוגשת גאוה, זה נפיץ מאוד. "לדעתי, סיפור הקליטה של העדה האתיופית, על פניו, הוא די מופלא. זו הפעם הראשונה בהיסטוריה שמדינה מערבית שולחת יד לאפריקה כדי להביא משם לא עבדים, אלא אזרחים. יחסית לנקודת ההתחלה, לעדה האתיופית יש היום הישגים לא מבוטלים, וההוד השני והשלישי שלה הוא כבר ישראלי לגמרי. אבל כשהאלימות והגזענות הישראלית פוגשות אותם ואת הגאוה המוכנת אצלם, אז נוצרת הבעיה שאיתה אנחנו מתמודדים".

בסופו של דבר, חלק מהתכונות שבוכותן הפך היילה סלאסה לשליט ולאייקון, היו גם אלה שהביאו למפלתו. "הוא היה אגו מניאק, גם אבהי וגם אכזר מאוד", אומר ארליק, "את האירופאים הוא העריץ, באתיופים הוא ולזל. חלק מהקצינים שלו התאמנו בארה"ב וחלקם גם בארץ, ועיניהם נפקחו. אחד הקצינים הבכירים שם אמר לחבר'ה ישראלים שאימנו אותו, 'הקיסר קורא לי בבוקר ונותן לי לחכות עד הערב. הוא מתייחס אלי כמו לילד'. חשוב להבין שכל האווירה סביבו היתה אפופה בתנ"כיות, בקדושה. "ב־1974, כשהוא כבר בן 82 וקצת סניילי, הוא הבין שיש גל חדש בעל כוח רב, אבל חשב שהוא עוד יכול לשלוט בעסק. זו היתה הטעות הכי גדולה שלו, כי הוא לא זיהה את הזרמים התת־קרקעיים במדינתו. מי שעשו את המהפכה ב־1974 היו הקצינים הוותיקים, הבורים, שהדלק שלהם היה חשבוניות על נקמה באליטות ומי שהנהיג אותם היה מנג'יסטו היילה מריאם, שעלה אחר כך לשליטון. קורס הקצינים הבכירים היה בהרה, באקדמיה הצבאית, וקורס הקצינים לסמלים וזוטרים היה בהואלטה. הקצינים משם חיסלו את האינטליגנטים של הרה ואת כל האליטה הצבאית והגנרלים, וב־26 בנובמבר 1974 הוצאו להורג 58 איש ביממה אחת.

"את היילה סלאסה החזיקו בחיים כי חשבו שהוא מחביא כסף, אבל בשלב מסוים מנג'יסטו התעצבן, הגיע עם שלושה אנשים נוספים והם חנקו אותו למוות. הוא נקבר קבורת חמור במיקום סורי, כדי שלא יהיה להמונים לאן לעלות לרגל. רק ב־1992 גילו היכן הוא קבור והוציאו את עצמותיו. היום יש לו קבר גדול, מקדש ממש, בכנסיית השילוש הקדוש באדיס אבבה".

במלחמה שנמשכת עד מאי 1941, וינגייט והיילה סלאסה בונים את 'כוח הגרעונים', 1,500 לוחמים בסך הכל, שנכנסים לאתיופיה. השמועה שהקיסר חוזר עושה להם כנפיים, והכניסה הזו היתה הלגיטימציה שלו לשלוט מחדש. היילה סלאסה מחכה בפסגת הר אנטוטי, החולש על אדיס אבבה, וב־5 במאי 1941, בדיוק חמש שנים אחרי 5 במאי 1936, שבו נשא מוסוליני את נאומו 'זכרו את היום שבו כבשנו את אדיס אבבה', הוא נכנס עם וינגייט בטור ניצחון לעיר".

מגאונות לקבורת חמור

אחרי מלחמת העולם השנייה, מאמצע שנות ה־50, מתחילות באפריקה וכמזרח התיכון שורת מהפכות ומדינות רבות משתחררות. "כאן התגלתה הגדולה והגאונות של היילה סלאסה", אומר ארליק, "הוא הצליח לתעל את כל האנרגיה של אפריקה המשתחררת ולהביא את המנהיגים החדשים לאדיס אבבה, שם הוא מקים בשנת 1963 את הארגון לאחדות אפריקה. כך הוא הופך את עצמו לאייקון של 'זקן היבשת', כי הרי כל לוחמי השחרור היו בני 17-18 כשהוא לחם נגד מוסוליני. באופן שבו הם מסכימים, כמהפכנים, לקבל אותו ולכבו את אלו למקום התנ"כי הזה, שהופך למרכז של אפריקה, מתבטאת הגאונות הדיפלומטית שלו".

מתי הוא הופך גם לסמל עולמי של מאבק בגזענות? "זה משהו ששורשיו נעוצים אצלו וגם במקומות אחרים. לשחורים באמריקה היה נביא שחרור בשם מרקוס גארבי, שאמר עוד בשנות ה־20 של המאה הקודמת את המשפט 'שאו עיניכם לאפריקה, ביום שיומלך שם מלך שחור תתחיל גאולתנו'. הגאולה היא שכולם יחזרו לאפריקה, כמוכבד. רצה הגורל, והמלך הזה היה היילה סלאסה. "בשנת 1963 היילה סלאסה מגיע לאו"ם ונושא עוד נאום אייקוני, הפעם נגד הגזענות. חלק מהנאום הזה הולחן על ידי בוב מארלי בשיר 'War', גם ד"ר מרטין לותר קינג מדבר על היילה סלאסה כעל נביא, אבל הוא עצמו, שידע שמתייחסים אליו כמו לאלוהים ושיש פולחן על שמו, לא כל כך החשיב את הפולחן הזה".

בתוך כל אלה, היילה סלאסה גילה יחס אמביוולנטי

"המדיניות הבריטית היתה לפייס את מוסוליני, כי הם עשו חשבון של 'תסמונת הפתן', כלומר אם מוסוליני יבלע את אתיופיה הוא ינוח זמן ארוך, כמו פתן שבולע כבשה. בעצם, הם החליטו להקריב את אתיופיה. היתה שם גם מידה לא קטנה של גזענות, כי הם לא בדיוק ידעו איך לאכול את המדינה השחורה העצמאית. הם שאלו את עצמם, מה זו החיה המזוהה הזאת?"

"למעשה הם תקעו גול עצמי: גם כי טעו לגבי מוסוליני, שחבר להיטלה, וגם כי אתיופיה היתה חברה בחבר הלאומים, ומשמעות הכיבוש שלה היתה סופו של הגוף הזה והתחלת ההידרדרות למלחמת העולם השנייה".

מה עושה היילה סלאסה אחרי הכיבוש?

"הוא עצמו בורח מאתיופיה והופך לקיסר הגולה. בהתחלה הוא היה שבועיים בירושלים, שם כבר הספיקו לרשום אותו במרשם האוכלוסין תחת המקצוע 'מלך חבש', אבל אחר כך הוא ממשיך לבריטניה. עבור הבריטים זו היתה מבוכה, כי לימים הם הכירו בכיבוש האיטלקי, החלטה שהציבור מחה נגדה בתוקף. חלוצות הפמיניזם, למשל, זיהו את מוסוליני כאנס ואת אתיופיה ככתולה הנאנסת. כדי לפייס מעט את הציבור הבריטי טים היו צריכים לספק להיילה סלאסה מקלט מדיני. רגע אחרי שיצא לגלות, בסוף יוני 1936, נשא היילה סלאסה בחבר הלאומים את הנאום שהכניס אותו להיסטוריה כאייקון. "הוא אמר לאירופאים 'היום זה אנחנו – מחר זה אתם', אומר ארליק, "והדגיש שמי שנכנע לרודן ברוטלי, ישלם על כך בעצמו. חלק חשוב בנאום סובב סביב העלמת העין מכך שמוסוליני השתמש בגז, והוא משכיל לעורר את מצפון האנושות לכך. "ביוני 1940, אחרי שהגרמנים כובשים את צרפת, מוסוליני נכנס למלחמה. זה לפני הקרב על בריטניה, ארה"ב עוד רחוקה, סטלין עוד חבר של היטלר והמצב בעולם הוא כזה שהמקום היחיד שאפשר לנצח בו הוא את האיטלקים באתיופיה. הבריטים מגייסים צבא גדול, מטיסים את היילה סלאסה לחרטום ומחברים אליו את אורד וינגייט הידוע, שיארגן איתו כוח גרילה כדי 'להריב את התפוח האיטלקי מבפנים'. "בזמן שהצבא הבריטי הגדול כובש את אתיופיה,

